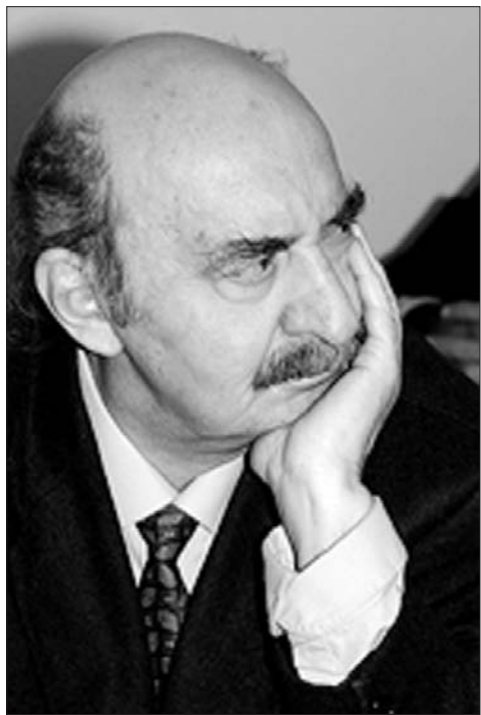

KINODRAMATURGIYAMIZIN KLASSİKİ

...İlk qələm təcrübələri ilə tanış olan Mehdi Hüseyn onu “etiraf olunmamış dahi” adlandırır. Mehdi Hüseynin xoş zarafatla verdiyi ədəbi dəyər tezliklə təəssüratında yanılmadığını göstərir. Gənc yazıçı ilk hekayələri, “Yanar ürək”, “Teleqram”, “Tütək səsi” kimi povestləri ilə Azərbaycan nəsrinin tarixində yeni bir ədəbi məktəbin təməlini qoyur.

Bəlkə də, o zaman Mehdi Hüseyn sənətdə ilk addımlarını atan gənc yazıçının nə vaxtsa görkəmli kinodramaturq kimi də yetişəcəyini düşünmürdü. Yaxın gələcəkdə milli kino sənətimizdə poetik kinodramaturgiyanın banilərindən biri olacağını təsəvvürünə belə gətirmir.

O, ötən əsrin 70-ci illərində Azərbaycanın kino aləminə püxtələşmiş, sənətkar şöhrəti tapmış yazıçı kimi gəlir. Milli kinodramaturgiyamızda da heç kimə bənzəməyən sənətkar üslubu ilə tanınır. Yazdığı ssenarilər ilə milli kino sənətimizdə yeni-yeni zirvələr fəth edir. Ədəbi estetikasında poetik ekran sənət axtarışlarının ikinci qanadına çevrilir.

Estetik xüsusiyyətləri ilə seçilən ssenarilərində kinodramaturgiyanın incəliklərini nəzərdən qaçırmır. Ekran yaradıcılığının ədəbi palitrasında kompozisiya, müxtəlif rakurslar, işıq əsas ifadə vasitələri kimi mühüm rol oynayır.

Kinoestetikasının maraqlı cəhətlərindən biri də ssenarilərindəki maraqlı

mizanlarla səciyyələnir. O, qəhrəmanlarının ədəbi həyatını sənətkar qəlbi ilə yaşayır. Ssenarilərindəki fiziki hərəkət hadisələrin inkişafından, dialoqların dinamikasından qaynaqlanır.

Kinematografik düşüncələri hər dəfə fərqli rakursda bədii ekran təcəssümünü tapır. Poetik nəsr kimi, poetik kinodramaturgiyası da yüksək realizmi, həyatiliyi, bitkin kompozisiyası, dinamik süjet xətti ilə fərqlənir. Ssenarilərində kompozisiyasında canlı, real təsvir əsas xüsusiyyətlərdən biridir. Sənətkar məramına uyğun olaraq epizodlarda hadisələrin vizual təsvirini həmişə ön plana çəkir.

Bəzən o, səhnələrdə dialoqlara yer vermir. Sözsüz yazdığı səhnələr sənətkar qələmi ilə sanki dil açıb danışır. Kinodramaturgiyasındakı belə məqamlar onun ekran poetikasına yeni bucaqdan işıq salır. Çoxşaxəli ekran-estetikasında milli kino sənətimizin ənənələri yeni inkişafını yaşayır. Üslub, forma axtarışlarında peşəkar kinodramaturq kimi cəsarətli addımlar atır.

Müasirlik ruhu, Vətən sevgisi, yüksək humanizm, canlı insan xarakterləri kino yaradıcılığının əsas mövzularıdır. Yaradıcılığına xas olan qüvvətli lirizm, obrazlılıq, bədillik, hadisələrin kinematografik üslubda təsviri, təbii ki, görkəmli rejissorların nəzərindən yayınmır. Əjdər İbrahimov, Rasim Ocaqov, Həsən Seyidbəyli, Eldar Quliyev kimi sənətkarların onun kinodramaturgiyasına müraciət edirlər. Sənətsevərlər “26 Bakı komissarı”, “Ulduzlar sönmür”, “Nəsimi”, “Tütək səsi”, Nizami” kimi filmlərdən aldıkları ecəzi, bədii təsiri heç zaman unutmurlar.

İsa Hüseynov 1928-ci il iyunun 12-də Ağstafa rayonunun Muğanlı kəndində müəllim ailəsində dünyaya gəlir. O, hələ orta məktəb illərində ədəbiyyata qəlben bağlanır. Lakin Mustafa müəllim oğlunu həkim görmək arzusunda idi. Orta məktəbi bitirəndən sonra İsa atasının təkidilə N.Nərimanov adına Tibb İnstitutuna daxil olur. Həkimlik onun maraq dairəsindən kənarda olduğundan tezliklə təhsilini yarımcıq qoyur.

Gənc İsa 1946-cı ildə sənədlərini Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə verir. Ədəbiyyat aləminə hamının diqqətini çəkən maraqlı oçerklər ilə gəlir. “Anadil oxuyan yerdə” adlı ilk oçerki “İnqilab və mədəniyyət jurnalında” dərc olunur. Dördüncü kursda oxuyarkən M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna köçürülür.

Təhsilini başa vurandan sonra Bakıya qayıdan İsa 1952-954-cü illərdə “Azərnəşr”də redaktor kimi fəaliyyətə başlayır. “Bizim qızlar”, “Dan ulduzu” kimi povestləri ilə geniş oxucu kütləsinin sevgisini qazanır. 1960-cı ildə işıq üzü görən “Yanar ürək” povesti gənc yazıçının yeni ədəbi uğuru olur.

1960-1964-cü illərdə İsa Hüseynov “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalında nəsr şöbəsinin müdiri, 1964-1968-ci illərdə C.Cabbarlı adına “Azərbaycan-film” kinosstudiyasında baş redaktor, 1968-1974-cü illərdə redaktor vəzifələrində çalışır. 1974-1979-cu illərdə ssenari şurasına üzv seçilir. 1979-cu ildən isə Azərbaycan Kinematografiya Komitəsində baş redaktor kimi fəaliyyətini davam etdirir.

1979-cu ildə işıq üzü görən “Məhsər” romanı ilə yazıçı yeni bir ədəbi uğura imza atır. İsa Hüseynov 1976-cı ildə Əməkdar incəsənət xadimi, 1988-ci ildə isə “Xalq yazıçısı” fəxri adına layiq görülür.

İsa Muğanna ekran fəaliyyətində də əsl sənətkar ömrü yaşayır. Əsassız tənqidlərlə qarşılaşsa da, tutduğu şərefli sənət yolundan dönmür, böyük yaradıcılıq amalına ömür boyu sadiq qalır. Onun kinorejissor Əjdər İbrahimovla birgə qələmə aldığı “Əbədiyyət” kinossenarisində görkəmli ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanovun şərefli həyatının unudulmaz səhifələrinə işıq salır. Akademik Püstəxanım Əzizbəyovanın təklifi ilə film istehsalata “Ulduzlar sönmür” adı ilə buraxılır. Çünki İsa Muğannanın filmin “Doktor Nərimanov” adlandırılması arzusu keçmiş SSRİ-nin Kinematografiya Komitəsində təsdiqlənmişdir.

İsa Muğanna filmi iki seriyə nəzərdə tutsa da, müəllifin bu arzusu da həyata keçmir. Həmçinin, ssenaridə geniş yer verilən milli motivlər Moskvada kəskin etirazlarla qarşılanır. Nəriman Nərimanov obrazını yaradacaq aktyor da mübahisələrə səbəb olur. İsa Hüseynov və Əjdər İbrahimov bu rol Məlik Dadaşova həvalə etmək istəsələr də, bədii şura SSRİ xalq artisti Vladimir Samoylovun namizədliyi üzərində dayanır. Ssenaristin xüsusi məharətlə yaratdığı milyonçu Tağıyev obrazı da qərəzli tənqidlərə tuş gəlir.

Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinin büro iclaslarında kəskin təzyiqlərə məruz qalan film yeni bir təhlükə ilə qarşılaşır. İclaslarda “Ulduzlar sönmür” sovet ideologiyasına zidd olan ekran əsəri kimi tənqid olunur. Filmin ekranlarda nümayişinə qadağa qoymaq ki-

mi təkliflər verilir. Yalnız ümummilli lider Heydər Əliyevin köməkliyi, qayğısı sayəsində bu film böyük ekrana vəsiqə alır. İlk dəfə 20 mart 1971-ci ildə nümayiş olunan film nəhayətsiz tamaşaçı sevgisi qazanır.

İsa Muğannanın 1965-ci ildə nəşr olunmuş “Tütək səsi” povesti dövrün ədəbi hadisələrinə çevrilir. “Tütək səsi” povest janrında yazılsa da, əsərdə ekran estetikası özünü aydın göstərir. Povestin əsasında yazıçının qələmə aldığı eyni adlı ssenari bədii ekran məziyyətləri ilə rejissor Rasim Ocaqovun diqqətini çəkir.

Kinossenaridə İsa Muğanna müharibənin insanlara yaşatdığı ağırlar, faciəni cəbhə xəttindən çox uzaqlarda olan bir kəndin timsalında göstərir. Arxa cəbhədə insanların ağır, məşəqətli həyatı güclü bədii ştrixlərlə təsvir olunur. Məktəbli ikən müharibənin törətdiyi fəlakətləri görən, qəlben duyan İsa Muğanna ilk gənclik duyğularını sənətkar həssaslığı ilə qələmə alır.

Kinodramaturq “Tütək səsi”ndə müharibə mövzusunda fərqli istiqamətdən yanaşır. Düşmənin kəşfiyyatçı təyyarəsini, radioda səslənən cəbhə xronikasını nəzərə almasada, kinossenaridə müharibə təsvirlərlə rastlaşmırıq. İsa Muğannanın ssenariyə daxil etdiyi məhəbbət mövzusu müharibənin insan talelərinə həssas yanaşmaq istəyinin bədii ifadəsidir. Sürətlərin xarakteri, psixologiyası, davranışı dramatik süjet xəttinin inkişafında real təəcəssümü təpdir.

Cəbrayıl-Sayalı xətti müharibə mövzusunda yazılan ənənəvi ssenarilərin qəhrəmanlarına oxşamır. Kinodramaturq məhəbbət xəttində cəsarətlə sovet kinosunda formalaşan ədəbi çərçivələrdən çıxır. Bu əsərdə o, canlı, unudulmaz sürətlər qalereyası yaradır. Psixoloji eynilikdən uzaq olan bu sürətlər səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə unudulmur. İsfəndiyar kişi, Qılınc Qurban, Tapdıq, İsmət, Nuru kimi ekran obrazları peşəkar sənətkar qələmi ilə ekrana gəlir. İsfəndiyar kişinin-Məmmədza Şeyxzamanovun sazda ifa etdiyi “Ruhani” havası ata qəlbinin acı fəryadı kimi səslənir.

1976-cı ildə keçmiş Frunze, indiki Bişkek şəhərində keçirilən IX Ümumittifaq kinofestivalında “Tütək səsi”nə görə İsa Muğanna münisflər heyətinin yekdil rəylə Qırğızıstan Yazıçılar İttifaqının Diplomuna və Prizinə layiq görülür.

İsa Muğannanın “Nəsimi”si kinodramaturgiyamızın ən uca zirvələrindən

birini fəth etməsilə milli yaddaşımızda yaşayır. Yazıçı-kinodramaturq əsər üzərində işləyərkən dövrü, mühiti, şəxsiyyətlərin həyatını tarixi mənbələr əsasında dərinləndirir. İmadəddin Nəsimi, Fəzlullah Nəimi, Şirvanşah I İbrahim, Teymurləng, Miranşah kimi sürətlərin tarixi dürüstlüyü gərgin sənətkar zəhmətinin, bitib-tükənməyən nəhayətsiz axtarışlarının aydın ifadəsidir. Ssenari zəngin leksikası, poetik obrazlı, füsunkar bədii dilin axıcı, səlis olması ilə olduqca qüvvətlidir.

Nəsiminin poetik irsinə dərinləndirən yiyələnən İsa Muğannanın ssenariyə şairin lirikasını, qəzəllərini daxil etməsi əsərin ümumi süjet xətti ilə səsləşir, ona yeni nəfəs gətirir.

1974-cü ildə Xalq artisti, kinorejissor Həsən Seyidbəylinin quruluşunda ekranlara çıxan “Nəsimi” filmi zamanın ən uğurlu sənət hadisələrindən biri kimi qarşılanır. Həmin ildə Bakıda keçirilən VII Ümumittifaq kinofestivalında “Nəsimi” tarixi mövzuda çəkilən ən yaxşı film kimi mükafat qazanır. Milli kinomuzun böyük uğuru olaraq dəyərləndirilir.

“Nizami” filmi də kinossenarist İsa Muğannanın poetik kinodramaturgiyasında xüsusi yer tutur. O, ssenarini filmin gələcək rejissoru Eldar Quliyevlə bərabər qələmə alır. Söhbətimizin bu məqamında Xalq artisti, kinorejissor Eldar Quliyevin unudulmaz yazıçı-kinodramaturq İsa Muğanna haqqında söylədiyi fikirləri yığcam formada oxuculara təqdim etməyi məqsəddə müvafiq hesab edirik.

İsa Hüseynov 60-cı illər Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Həmin illərdə onun kitabları keçmiş SSRİ-də kütləvi tirajla nəşr olunurdu. O, kino ilə də yaxından maraqlanırdı. Kinostudiya redaktor kimi gəldi. İlk gündən böyük həvəslə fəaliyyətə başladı. Çox maraqlı ssenarilər yazdı. Otağının yanından keçəndə həmişə onu işləyən görərdim.

İsa Hüseynovla “Nizami” ssenarisi üzərində birgə işləmişəm. Onunla işləmək çox maraqlı idi. O, Nizaminin yaradıcılığını dərinləndirən bildirdi. Şeirləri dilinin əzbəri idi. Poeziyasının dərinliklərinə mahir tədqiqatçı kimi baş vururdu. Ssenari üzərində işləyərkən həmişə yeni-yeni variantlar axtarırdı. Mən çox şadam ki, sənət həyatımda belə bir şəxsiyyətlə görüşdüm...

İki görkəmli sənətkarın-İsa Muğanna ilə Eldar Quliyevin bədii üslub doğ-

malığı, mürəkkəb, çoxşaxəli mövzuya identik yaradıcı münasibəti kinossenarinin bitkinliyini təmin edən mühüm amillərdəndir. Görkəmli Azərbaycan şairinin, tarixi şəxsiyyətin obrazı, yaradıcılığının işıqlı ideyaları, mütərəqqi arzuları kinossenarinin əsas leymotividir.

İlk dəfə 30 iyun 1982-ci ildə tamaşaçılara təqdim olunan “Nizami” filmi böyük uğur qazanır. Filmdə Müslüm Maqomayev - Nizami, Həmidə Ömərova-Afaq, Həsənağa Turabov-Müzəffəri, Ələddin Abbasov-Xaqani Şirvani, Hacımurad Yegizarov-Qızıl Arslan kimi maraqlı obrazlar yaradırlar.

Keçmiş SSRİ-nin xalq artisti Müslüm Maqomayev Nizami obrazına aktyor sənətkarlığı ilə məharətlə yeni rənglər qatır. Nizaminin mütəfəkkir şair obrazının ekran təcəssümü Müslüm Maqomayevin çoxsaylı sənətkar uğurlarından biri kimi unudulmur. Onun ifaçılıq sənəti ilə aktyorluq qabiliyyəti bir-birini üzvi şəkildə tamamlayır.

Filmdə Nizami ilə Xaqaninin görüş səhnəsi İsa Muğanna və Eldar Quliyev tərəfindən xüsusi məharətlə qələmə alınıb. Bu mürəkkəb səhnə qüvvətli tarixi və həyatı məzmunu ilə olduqca əlamətdardır.

1983-cü ildə keçmiş Leninqradda XVI Ümumittifaq kinofestivalında dahi Azərbaycan şairinin ekran təcəssümünə görə rejissor Eldar Quliyev Prizlə mükafatlandırılır. 1984-cü ildə isə Daşkənddə Asiya, Afrika və Latin Amerikasının ölkələrinin Beynəlxalq kinofestivalında “Nizami” filmi Özbəkistan Yazıçılar İttifaqının və Özbəkistan Nazirlər Sovetinin Diplomlarına layiq görülür.

O, 1985-ci ildə “İdeal” romanı ilə oxucularının görüşünə Muğanna təxəllüsü ilə gəlir... Amansız ölüm yeni-yeni ekran arzularını gerçəkləşdirməyə aman vermir. İsa Muğanna 1 aprel 2014-cü ildə Bakıda vəfat edir.

Milli məfkurə ruhu İsa Muğannanın poetik kinodramaturgiyasının şah damarıdır. Onun ssenariləri əsasında çəkilən bütün filmlər bu gün də estetik təsir gücünü qoruyur. Bu, Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin böyük uzaqgörənliklə gənc yazıçıya verdiyi ədəbi dəyəri bir daha yada salır. İsa Muğannanın təkə nəsrə deyil, eyni zamanda, kinodramaturgiyada da dahi olması hələ neçə-neçə yüzilliklərin tarixi etirafıdır. Yeni təsdiqini tapacaq...

Hatəm ƏSGƏROV,
rejissor.